

Др Срђан Шаркић, редовни професор
Правни факултет у Новом Саду

СТЕФАН УРОШ МИЛУТИН - "СВЕТИ КРАЉ" ИЛИ СТАНОВНИК ДАНТЕОВОГ "ПАКЛА"

Сажетак: Дантеови стихови *e quel di Rascia che male a visto il conio di Vinegia* односе се на краља Милутина, коме велики песник пребацује, према уобичајеном схватању, да се бавио фалсификовањем новца и да стога "заслужује" пакао. С друге стране, Српска православна црква слави Милутина као свеца, због његовог заштитничког односа према црквама и манастирима. Историјска анализа извора показује, међутим, да Милутин није фалсификовао новац у савременом значењу тога појма, већ да је само смањивао количину сребра приликом ковања српског новца, што је довело до монетарног спора са Венецијом. С друге стране, мада Милутину припадају знатне заслуге за развој средњовековне Србије, у његовој биографији има елемената који не иду у прилог светачком животу. А то су следеће чињенице: српски краљ се женио сигурно четири пута, а вероватно и пет, што је у супротности са канонима православне цркве, који дозвољавају три узастопна брака, док је четврти забрањен; више од десет година ратовао је са братом Драгутином, борећи се за власт; био је наредио да се ослепи његов син Стефан Дечански, који се био побунио против оца, и на крају, према сведочењима византијских писаца волео је сјај и раскошно одевање.

Кључне речи: Данте, "Пакао", Милутин, "Свети краљ", Метохит, Пахимер, Григора, фалсификат, новац, архиепископ Данило.

Познаваоцима Дантеовог дела добро је позната чињеница, да велики песник, међу многобројним историјским личностима, својим савременицима, помиње и српског краља Стефана Уроша, у нас познатијег под народним именом Милутина (1282-1321). Према уобичајеном тумачењу Данте пребацује Милутину да се бавио

фалсификовањем новца, те да је због тога заслужио да се нађе у паклу. С друге стране Српска православна црква је Милутина, као свог великог заштитника и ктитора многобројних цркава и манастира, прогласила за свеца. У документима из времена Милутинових наследника он се назива једноставно "Свети краљ", без помињања личног или династичког имена. То се, на пример, јасно види у члану 152 Душановог законика, који регулише установу пороте, а почиње речима: **Како јест бил закон у деда царства ми, у светаго краља...**¹ Милутинов биограф, архиепископ Данило, насловљава житије српског краља овако: **Житије и жини благочастиваго и светороднаго, крепкаго и самодржавнаго с богом господина краља Стефана Уроша (нареченаго Милутина), правнука светаго Симеона Немање, новаго мироточца српскога, и внука првовенчанаго краља Стефана, и сина великаго краља Стефана Уроша.**² Ако се узму у разматрање ове две супротне чињенице, може се поставити питање шта је заправо Милутин заслужио: Дантеов "Пакао" или ореол православног свеца? У том смислу покушаћемо да расветлимо неке чињенице из Милутинове биографије.

I

У XIX певању "Раја", трећег дела "Божанствене комедије", Данте наводи читав низ "покварених хришћанских краљева", који тврде да верују у Христа а не потврђују то својим делима, те им је место у паклу. Спомињу се чешки краљ Вјенчеслав, Карло II Анжујски, краљ Јерусалима, Јаков, краљ Мајорке и Минорке, Римско немачки цар Фридрих II, мађарски краљ Андрија III, кипарски краљ Хенри II Лузитански, Роберт од Шкотске, француски краљ Филип IV Лепи и енглески краљ Едвард I, а у непосредном "суседству" краља Милутина налазе се норвешки краљ Хакон VII (1299-1319) и португалски краљ Диониз Агрикола (1279-1325). Ти стихови у оригиналу гласе:

E quel di Portogallo e di Norvegia li si conosceranno, e quel di Rascia che male a visto il conio di Vinegia.³

Ови стихови у нас су препевани у три наврата и то различито. У последњем препеву Д. Мраовића они гласе:

Ту ће бити краљ Норвешке и краљ Португалије, а са њима онај из Рашке, који је лоше употрејебио калуп из Венеције.⁴

¹ С. Новаковић, *Законик Стефана Душана, цара српског 1349 и 1354*, Београд 1898, стр. 119 и 238. Пошто Душан у свом Законику вели да је "Свети краљ" његов деда, јасно је да се то односи на Милутина. Стетог краља спомињу и чланови 79, 123 и 153 (*Законик*, стр. 63 и 193; 94 и 220; 120 и 238).

² Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, на свијет издао Ђ. Даничић, Загреб 1866, стр. 102. У данашњој језичкој верзији (Л. Мирковић, Д. Богдановић, Д. Петровић) ове речи гласе: **Житија и дела благочастиваго и христољубиваго и светороднаго, моћнаго и самодржавнаго са богом господина краља Стефана Уроша, праука светог Симеона Немање, новаго мироточца српскога, и внука првовенчанаго краља Стефана, и сина великаго краља Стефана Уроша.** Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе, приредили Гордон Мак Данијел и Дамњан Петровић, Стара српска књижевност, књига 6*, Београд 1988, стр. 109.

³ *Paradiso*, XIX, 139-141.

У нешто ранијем препеву Делорка и Комбола ти стихови гласе:

I Norveške kralj i Portugalije tu biti će, pa i onaj iz Raše što slabo vidje novac Venecije.⁵

И најзад, у најстаријем од ова три препева (И. Кршњави), поменути стихови гласе:

Tamo će se prepoznati onaj iz Portugala i Norvežanin i onaj iz Raše, koji slabo primjenjuje kalup mletački.⁶

Наведени стихови, ма колико кратки били, постављају два основна питања: прво, која је то особа на коју Данте циља, и друго, о каквој врсти кривотворења је реч?

Велики песник није споменуо име српског краља већ само вели **quel di Rascia** (онај из Рашке). Рашка је стари назив за Србију (према граду Расу, првој престоници) који се у западним изворима задржао доста дуго у разним варијантама (*Rassa, Rascia, Raxia*). Млетачка република је чак и цара Душана ослонљавала са *imperator Raxie et Romanie*.⁷ Дакле, нема сумње да је "онај из Рашке" српски краљ, али који? Јер у време када је Данте писао "Божанствену комедију", Србијом су владала два краља, браћа Драгутин и Милутин.⁸ Остало је до данас нејасно на кога се односе Дантеови стихови: на Драгутина или на Милутина. Мишљења историчара и дантеолога су по том питању и даље подељена, мада након исцрпних истраживања руског научника Е. П. Наумова, изгледа да је Данте у својим стиховима овековечио српског краља Милутина.⁹

Није једноставнији ни проблем шта заправо значе стихови **che male ha visto il conio di Vinegia**. Дословно преведени они значе "који је лоше видео калуп из Венеције", а могу се тумачити на три начина: 1) српски краљ, највероватније Милутин, је фалсификовао млетачки новац; 2) српски краљ је ковао новац који је јако личио на млетачки, и 3) количина племенитих метала (сребра) коју је српски новац садржао, временом је смањивана, те је он губио вредност у односу на млетачки.¹⁰

⁴ Данте Алигијери, *Божанствена комедија*, Подгорица 1996, стр. 462, поновљено издање Београд 2001, стр. 545.

⁵ Dante Alighieri, *Božanstvena komedija, Raj*, Zagreb 1961, str. 118.

⁶ Dante Alighieri, *Božanstvena komedija, dio III, Raj*, Zagreb 1939, str. 97.

⁷ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke Republike*, vol. III, Zagreb 1872, str. 174.

⁸ Сматра се да је Данте започео писање "Божанствене комедије" 1307. године (мада има мишљења да се то догодило 1313), и писао ју је све до своје смрти 1321. Од 1282. до 1316. Србијом владају два краља: браћа Драгутин и Милутин. Детаљније о подели власти међу браћом видети у другом делу рада.

⁹ Е. П. Наумов, *Завистник венецијског чекана, Дантовские чтения*, Москва 1973, стр. 245-262; Исти, *Политическая карта Европы 1300 года в оценке Данте, Дантовские чтения*, Москва 1976, стр. 14-15, 20-21, 33, 40. Ипак, Д. Мраовић у коментару свог препева наводи да се поменути стихови односе на краља Драгутина (стр. 462, нап. 18)

¹⁰ Видети расправу Лј. Недељковић, *Млетачка интервенција против рашког динара у XIII и XIV веку, Зборник Народног музеја VI*, 1970, стр. 287-308, где су наведена мишљења већег броја наших и страних дантеолога.

Мада је прво тумачење присутно у многим коментарима Дантеовог дела,¹¹ оно је данас потпуно неприхватљиво: о фалсификовању или кривотворењу новца у савременом значењу нема ни говора. Али, када је почело редовно ковање српског новца, он је по изгледу, тежини и унутрашњој вредности одговарао млетачком новцу (матапану или грошу). Представе на аверсу и на реверсу биле су врло сличне, само су натписи били различити. На аверсу матапана налазио се дужд са светим Марком, заставом и натписом DUX, а на реверсу Исус Христ на престолу са великим наслоном. На српском новцу је уместо имена дужда, стајало име српског владара, уместо натписа DUX стајало је REX, а уместо светог Марка, свети Стефан.¹² Дакле, подражавање млетачког новца је неоспорно, али то је у средњем веку била врло раширена појава. Срби су подражавали млетачки новац, али су и Млечани опонашали византијски. За углед је увек узимана најпознатија и најраспрострањенија монета,¹³ тако да је мало вероватно да је предмет Дантеових прекора било једноставно имитирање новца. Највероватније ће бити да је Данте циљао на смањивање финоће српског новца, због чега је дошло до право”монетарног рата” између Србије и Венеције.

Од времена краља Уроша, а посебно његових синова Драгутина и Милутина, појавиле су се веће количине српског новца у оптицају. Пошто је српски динар и изгледом и вредношћу био врло сличан млетачком матапану, био је прихваћен као платжно средство у Дубровнику, Венецији, Апулији, Анкони, Задру и Драчу, а налазио се у оптицају у Византији, Бугарској, Влашкој, Угарској, Босни и Албанији. Према једној одлуци Млетачког Великог већа од 24. априла 1280. надзорници државне ковнице морали су да се закону да ће давати млетачке гроше за брсковске динаре *pondus per pondus*, што значи према курсу 1:1.¹⁴ Изгледа међутим, да је од доласка на престо краља Милутина (1282) српски динар почео да квари своју вредност, јер је Велико веће донело 3. маја 1282. године одлуку о забрани *denarios regis Rasiae, contrafactos nostris grossis*. Српски новац, наводи се у овој одлуци, морао је да се пресече, те су на тај начин брсковски динари поништени као платжно средство и претворени у метал. У наредним годинама млетачка влада је донела још неколико забрана употребе српског новца, а крајем јула 1287 упућен је посланик краљу Милутину (*ad regem Raxie*), ради преговора о монетарном спору. Судићи по даљем току догађаја преговори, ако је до њих и дошло, нису успели. Уследиле су даље забране све до 1302. године, а изгледа да је 1309. године утврђен нови курс: за четири млетачка гроша добијало се пет динара.¹⁵ Ови новчани спорови били су добро познати савременицима, те се сасвим сигурно Дантеови стихови односе на њих. Према најновијим истраживањима В.

¹¹ У коментару Миховила Комбола, наведено издање, стр. 231, стоји: *Onaj iz Raše* је Uroš Milutin II kralj srpski, који је uglavljen kao krivotvoritelj mletačkog novca.

¹² Видети одредницу **Новац** (Р. Ћук), у *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, стр. 441-444, где се може наћи и детаљан списак литературе.

¹³ М. Благојевић, *Основе привредног развитка, у Историја српског народа, прва књига*, Београд 1981, стр. 357-371, посебно стр.370-371, нап. 15

¹⁴ N. Papadopoli, *Le monete di Venezia I*, Venezia 1893, str. 90-91.

¹⁵ Детаљније о свему овоме видети код Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, стр. 23 - 35.

Иванишевића, као непосредно надахнуће великом песнику могла је послужити "ванредна монетарна ситуација" до које је дошло 1305. године у Болоњи. Те године су се на градском тржишту у Болоњи појавиле огромне количине српских динара, у локалним изворима познате као *veneziani di Rassi*, потиснувши из оптицаја градски новац. Да би спречила даљу употребу српског новца, градска власт је наредила да се искују велике количине болоњских гроша, док су српски динари вероватно претопљени.¹⁶

II

Владавина краља Милутина представља несумњиво значајан период у развоју средњовековне Србије. То је епоха великих освајања која је утрла пут политици његовог унука, краља а потом цара, Стефана Душана. Поред тога, Милутиново време је обележено снажним утицајем византијске цивилизације, који ће се наставити и још више интензивирати за владе цара Душана, што је допринело државноправном и културном успону Србије. У том смислу краљу Милутину припадају несумњиве заслуге. Али, у његовој биографији има доста елемената који баш не говоре о "светачком" животу српског краља, па се може поставити основано питање у којој мери је Милутин заслужио епитет "Свети краљ". Детаљи из Милутинове биографије који доводе у питање ореол православног свеца били би следећи: прво, српски краљ се женио четири или можда чак и пет пута, што је у супротности са канонима православне цркве, по којима су могућа три узастопна брака, док је четврти забрањен; друго, више од десет година ратовао је са рођеним братом, борећи се за власт; треће, наредио је да се ослепи рођени син, који се био побунио против њега, и пето, волео је много сјај и раскош, како на двору тако и приликом одевања, што баш није у складу с хришћанским начином живота. И мада је о свим овим питањима у нас доста писано, покушаћемо да их изложимо у светлу проблема постављеног на почетку текста.

Питање Милутинових бракова и редоследа његових супруга можда још није дефинитивно решено. Податке о томе дају нам тројица византијских аутора, Георгије Пахимер, Теодор Метохит и Нићифор Григора, причајући о склапању последњег Милутиновог брака (четвртог или можда петог) са малолетном византијском принцезом Симонидом, ћерком цара Андроника II Палеолога. Говорећи о претходним Милутиновим браковима Георгије Пахимер каже: **А он [Милутин] имао је кћер Тертерову, од сестре Асанове, узимајући је под сигурном вером за супругу. Имао је пре и другу, кћер западног севастократора Јована, а пре ње другу, коју је замрзео без икаквог разумног разлога, па оставивши ову закониту сплео се са Јовановом кћери.**¹⁷ Нићифор Григора приказује догађаје нешто друкчије: **...то би био [брак са Симонидом] већ четврти**

¹⁶ В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, стр. 39-41.

¹⁷ *Византијски извори за историју народа Југославије, том VI*, превод и коментар Лј. Максимовића, Београд 1986, стр. 37-41.

брак. Јер, прву жену, што је била кћи архонта Влахије послао је родбини после неког времена проведеног у браку. Узео је затим свастику свога рођеног брата којој је збацио монашку ризу коју је била предходно обукла. Како се српска црква томе незаконитом браку много супротстављала, отерао је и њу после неког времена. Као трећу супругу узео је сестру бугарског владара Светослава. Ни са једном од те три жене није имао деце. Када се и ове последње заситио потражио је племенитију брачну везу.¹⁸ Евидентно је да византијски писци различито наводе редослед Милутинових жена и да, осим Симониде, ни једну не спомињу по имену. Након исцрпних анализа, савремена историографија је прихватила Григорин редослед, мада се и ту јављају одређени, за сада несавладиви проблеми. Прву Милутинову жену Пахимер назива *кћери западног севастократора Јована*, док Григора вели да је њен отац био *архонт Влахије*. У сваком случају реч је о кћери севастократора Јована I Анђела (1268-1289), господара Тесалије.¹⁹ Уобичајено схватање је било да је она представљена уз Милутина на његовом првом краљевском портрету у манастиру Ђурђевим Ступовима, па је према тамо пронађеном натпису носила име Јелена. То би било врло логично и прихватљиво да се није указала непремостива препрека. Јован Анђео је заиста имао ћерку Јелену, али она је од 1275. године била удата за Виљема де ла Роша, а од 1291. за Хуга од Бријене, двојицу моћних латинских кнежева у Грчкој. Пошто је тешко прихватити чињеницу да је севастократор Јован Анђео има две кћери са истим именом (Јелена), онда као једино решење остаје да је Јелена Анђео пре удаје за Виљема де ла Роша била кратко време Милутинова жена. Али ни таква солуција не задовољава јер је Јелена Анђео била у браку са Виљемом де ла Рошом од 1275. до 1287, дакле и у време осликавања капеле у Ђурђевим Ступовима (1282/1283, према уобичајеној хронологији). Из свега произилази да је у Ђурђевим Ступовима приказана нека друга Милутинова жена, а не Тесалка која се сасвим сигурно није звала Јелена. Пошто иначе добро обавештени Георгије Пахимер у свом извештају инсистира на томе да је пре кћери Јована Анђела постојала и прва Милутинова жена, сасвим је могуће да је Милутин пре брака са Тесалком био у браку са неком српском властелинком по имену Јелена, која је осликана у Ђурђевим Ступовима, а да се потом оженио једном од кћери Јована Анђела (али која се није звала Јелена) из политичких разлога.²⁰

О следећем Милутиновом браку Пахимер вели: **Србин [Милутин] је зграбио свастику свог брата Стефана, односно и самог цара, кћерку краља Угарске, која је по нужди боравила у српским крајевима и коју је блудно упознао у**

¹⁸ Исто, превод и коментар С. Ћирковића. стр. 169.

¹⁹ Пахимер у свом делу под изразима *западни* (αὐτοκρατορὶς) и *запад* (αὐτοκρατορὶς) подразумева епирску државу династије Анђела. Видети о томе А. Failler, *Signification du terme "doutikoi" dans l'histoire de Pachymere, Actes du XV Congrès International d' Etudes Byzantines, IV (Histoire)*, Athenes 1980, pp. 114-120. Влахија (Влашка) је чест средњовековни назив за Тесалију. Видети о томе Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974, стр. 8-10.

²⁰ О Милутиновим браковима и редоследу његових жена видети детаљан коментар Лј. Максимовића уз вести Георгија Пахимера и И. Ђурића уз вести Теодора Метохита. *Византијски извори, том VI*, стр. 38, нап. 80, стр. 39, нап. 81, стр. 40, нап. 82, стр. 42, нап. 83 (Пахимер) и стр. 137, нап. 109 (Метохит).

монашкој одећи.²¹ Ради се о угарској принцези Јелисавети, ћерки мађарског краља Стефана V (1270-1272) и сестри Стефановог наследника Ладислава IV Куманца (1272-1290). Јелисаветина старија сестра Каталин била је већ удата за Милутиновог старијег брата Стефана Драгутина,²² те стога Пахимер и Григора говоре о братовој свастиси. Но, како је и византијски цар Андроник у свом првом браку био такође ожењен ћерком мађарског краља Стефана V која се звала Ана и била рођена сестра Каталине и Јелисавете, Јелисавета је онда била и царева свастика. Јелисавета је већи део свога живота провела у манастиру, углавном као приориса монашке заједнице на Маргаритином острву крај Будима, а до њеног сусрета са Милутином дошло је приликом њене посете сестри Каталин, тада већ српској краљици. Милутин јој је пришао, како вели Пахимер, прерушен у монаха. Овај брак није дуго трајао мада је из њега рођена кћи коју латински извори називају **Zariza** (Царица или можда Зорица) и помињу је везано за преговоре о њеној удаји за сина Карла од Валоа 1308. године (...**dictum regem unicam filiam suam nomine Zarizam, quam ex Elisabet, uxore sua legitima procreavit**).²³ Након разлаза са Милутином (после 1285) Јелисавета је кратко време била у браку са чешким властелином Завишом Розенбергом од Крумаве, да би се обудовевши поново вратила монашком животу.²⁴

Иако Пахимер и Григора различитим редоследом наводе Милутинове жене сагласни су да је трећа по реду (заправо четврта) била бугарска принцеза, кћер цара Георгија Тертера (1280-1292), али ни за њу не веле како се звала. Њено име - Ана, познато нам је из такозваног Пљевалског требника, где је споменута уз Милутина, Драгутина и остале чланове краљевске куће.²⁵

О околностима склапања последњег Милутиновог брака са малолетном византијском принцезом Симонидом, Нићифор Григора прича следеће: **Следећег лета дође из Трапезунта у Цариград Јевдокија, царева сестра, пошто је тамо умро њен муж Јован Лаз²⁶... Ову Јевдокију затражи путем посланства српски краљ себи за жену да би овековечио мировни уговор са Ромејима. Био је наиме моћан и није остављао на миру Ромеје заузимајући им и пленећи земље и градове. Краљево тражење довело је цара у вишеструке неприлике. Прво, што је до краљевог пријатељства много држао; друго, што се царева сестра грозила везе са краљем и није хтела да чује да се пред њом спомиње; треће, што би то био [краљу] већ четврти брак.... Пошто је Јевдокија брак с њим одбијала из дна душе, а краљ је озбиљно настојао на своме захтеву и поткрепљивао га не малим претњама, цар је био принуђен да краљу скрене пажњу на своју кћер**

²¹ *Византијски извори, том VI*, стр. 51, превод Лј. Максимовића.

²² До Драгутиновог брака са угарском принцезом Каталин дошло је после пораза и заробљавања краља Уроша I (Драгутиновог и Милутиновог оца) у рату са Мађарима 1268. године. Након склапања мира и Урошевог пуштања из заробљеништва, склопљен је наведени брак.

²³ Ed. L. Mavromatis, *La fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique 1978, p. 130.

²⁴ Детаљно о овим догађајима видети коментар Лј. Максимовића уз вести Георгија Пахимера (стр. 51-52, нап. 103-106) и С. Ђирковића уз вести Нићифора Григоре (стр. 169, нап. 38). Упореди и К. Јиречек, *Историја Срба (превод и допуне Ј. Радонић)*, том I, Београд 1978, стр. 190, и нап. 19.

²⁵ Видети о томе у већ наведеним коментарима уз вести Пахимера, Метохита и Григоре.

²⁶ Евдокија је била трећа кћи цара Михајла VIII и сестра цара Андроника II Палеолога, а њен муж био је Јован (II) Комнин (1280-1297), господар Трапезунта.

Симониду, која је била у узрасту од пет година. Краљ би је узео себи да је одгаја док не дође у законито доба за брак и постане супруга... И, да скратим, пошто је краљ склопио уговор који је био осигуран чврстим гарантијама како је цар желео, вратио се узевши Симониду, која је била мало дете, док је он био четрдесетогодишњак и скоро пет година старији од свога таста.²⁷ Према даљој Григориној причи, Милутин се није држао договора; не сачекавши Симонидину полну зрелост он ју је телесно повредио, због чега је она остала нероткиња до краја живота.

Краљ Драгутин, Милутинов старији брат, владао је самостално Србијом од 1276. до 1282. године. Почетком 1282. Драгутин је несрећно пао с коња и сломио ногу. Тај догађај тешко је погодио српског краља и физички и психички, те се он (можда под притиском властеле) одлучио да сазове сабор у Дежеву на коме је предао власт свом млађем брату. Милутин је требало да доживотно влада Србијом, а после смрти наследио би га један од Драгутинових синова, вероватно Владислав. Драгутин је добио на управу сопствену област на северу земље, уз границу према Угарској, што је за Драгутина, као мађарског зета значило додатну сигурност. У почетку односи међу браћом су били добри. Крајем 1283. и почетком 1284. Милутин и Драгутин воде заједнички поход против Византије. Током 1291. протерали су Дрмана и Куделина, два властелина, који су као татарски вазали самостално управљали Браничевом и узнемиравали Драгутинове области. Али односи међу браћом затегли су се крајем тринаестог века. Милутинов брак са Симонидом (1299) и његово приближавање Византији изазвали су Драгутиново незадовољство и отварали поново питање наслеђивања српског престола. Поред тога Драгутин је 1284, као мађарски зет, знатно проширио своју област, а 1301. године умешао се у династичке борбе у Мађарској, настале после смрти краља Андрије III Млечића. Драгутин је наступао у тим сукобима и као претендент на угарски престо у име једног од својих синова. Најкасније 1301. године избио је отворени сукоб међу браћом, који је трајао до 1311. или 1312. године. О појединостима сукоба слабо смо обавештени. Знамо да је у једном тренутку Милутин био остао потпуно напуштен од властеле, али уз снажну подршку цркве и ангажовање најамника из редова Татара, Турака и Јаха (Осета), **одби насиље оних који су борбу водили с њиме, све добро свршивши Божјом помоћи.**²⁸ Каснији односи међу браћом били су углавном добри, али након Драгутинове смрти (1316) Милутин је затворио свог синовца Владислава, који се избавио из затвора тек после стричеве смрти 1321. године.²⁹

²⁷ *Византијски извори, том VI*, стр. 168-171, превод С. Ћирковића. Преводилац је дао и детаљан коментар свих података које наводи Григора. О преговорима око склапања брака, српско-византијским односима и приликама на српском двору, детаљно смо обавештени из пера главног византијског преговарача Теодора Метохита. Његово *Посланичко слово* превео је и детаљно прокоментарисао И. Ђурић у наведеној збирци, стр.63-143.

²⁸ Архиепископ Данило, издање Даничића, стр. 357.

²⁹ Најисцрпнију анализу ових догађаја дао је М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, *Зборник радова византолошког института* 3 (1955), стр. 49-82. Видети и К. Лиречек, *нав. дело*, стр. 198, као и *Историја српског народа, том I*, Београд 1981, стр. 437-475, поглавља *Почеци освајачке политике* (Лј. Максимовић) и *Унутрашња политика краља Милутина* (С. Ћирковић).

Неуспешна побуна Стефана Дечанског против Милутина, која се завршила Стефановим ослепљивањем и протеривањем у Цариград догодила се око 1314. године. Разлог Стефанове побуне били су вероватно планови Симонидине мајке, царице Ирине, да на српски престо доведе своје синове. Царица Ирина, која се заправо звала Јоланта и била принцеза од Монферата у Италији, била се сукобила са својим супругом царем Андроником II око једног значајног политичког питања. Према западноевропским феудалним обичајима царица је захтевала од свог супруга да подели византијску територију како би сви њени синови добили по један део на управу. Пошто се такав захтев косио са државноправним традицијама Источног царства, цар Андроник га је, сасвим разумљиво одбио, због чега је царица напустила Цариград и живела одвојено од супруга у Солуну. Своје амбиције пренела је на кћер Симониду верујући да ће њено потомство владати Србијом и стално је обасипала зета и кћер богатим поклонима. Нићифор Григора вели да се богатством које је отишло Милутину **могло опремити стотину тријера³⁰ да трајно бране Ромеје.**³¹ Али, како је Симонида била навршила већ деветнаест година и како је постајало све извесније да ће остати нероткиња, царица Ирина је смислила да једног од својих синова наметне као наследника Милутину. Иако је и таква идеја била за прилике у Србији нереална, Милутин је ипак дозволио византијским принципима да дођу у Србију и упознају земљу у којој би требало да владају. Те околности навеле су Стефана Дечанског да се окрене против оца. Архиепископ Данило, савременик тих догађаја и једини извор који нас обавештава о сукобу оца и сина, сву кривицу баца на Дечанског. Он вели да је син пао под утицај моћне властеле која га је не само подстицала на побуну против оца већ га је и уценила речима: **Ако ли нас не послушаш, то се ми више нећемо звати твоји.**³² Много касније (око 1330), у аренги повеље коју је издао манастиру Дечанима, краљ Стефан се присећа тих догађаја и у византијском маниру писања, сву кривицу баца на ђавола и злу властелу.³³ Изгледа ипак, да је Стефан Дечански успео да привуче знатан део властеле на своју страну, мада нам имена и титуле тих великаше нису

³⁰ Тријери су бродови са три реда весала.

³¹ *Византијски извори, том VI*, стр. 176, превод С. Ђирковића.

³² *Стара српска књижевност, књига 6*, стр. 124.

³³ Тако, дакле, док сам живео у љубави родитељској и док сам се увек веселио у земаљској слави, зли и бедни ђаво који од искона мрзи род људски, који је залудио браћу да продаду свога брата прекрасног Јосифа и који је ставио у срце издајнику Јуди да преда Господа свога на распеће, заборавивши сва добра учења и насладе којих се наживао од свога учитеља са светим апостолима, овај исти и овде се уселио у злонравне и зломислене људе, које одгајише моји родитељи и сам ја са љубављу срца као браћу и чеда, који оставивши Бога и заборавивши нашу велику љубав, почеше постепено сејати зли коров између мене и мога родитеља. Они који су се претварали да су нам на различите начине били верни, показаше се гори и беднији од неверних. Они који позавидеше моме добром животу, наведоше га злим и недоличним саветима на тако страшно и неподобно дело да је неугодно да се чује и тешко да ум људски схвати. Учинише са мном оно што учинише. Послушавши их ускоро лиши ме светлости мојих очију, не сачекавши, ни испитавши истину, нити расудивши пажљиво о пресуди, јер суд је бојжи. А још поред тога предаде ме у заточење, предаде ме са мојом децом цару Андронику да ме држи у Константињу граду, то јест да се после овога не спомене име моје, ни име деце моје и да не видим земљу моје отаџбине. Издање П. Ивић и М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, стр. 303-304.

познати. Милутин је реаговао врло брзо и пред његовим трупима Дечански је био принуђен да се повуче у зетску област, којом је пре побуне управљао. Преговори су поведени негде у околини Скадра, где је Дечански имао свој двор. Милутину је пошло за руком да наведе сина да му се потчини и затражи опроштај. По причању Даниловом Милутин је прихватио и загрлио сина, али му није великодушно опростио. Наредио је да га свежу, и потом одведу у Скопље где су га неки Милутинови дворани ослепели. Тиме је Стефан, према средњовековним схватањима био онеспособљен за владање и онемогућен да се појави као претендент на престо. **Никада се није чуло да слепу човеку приличи царство**, ставља у уста Стефановом брату Константину Григорије Цамблак.³⁴ Ипак, у борбама за власт, до којих је дошло након Милутинове смрти (1321), Стефан Дечански је савладао свог полубрата Константина и брата од стрица Владислава и владао Србијом до 1331. године.³⁵

Описујући своју посланичку мисију везану за удају Симониде, византијски писац Теодор Метохит свој сусрет са Милутином овако представља: **Чим је свануло будем позван и пођем архонту.**³⁶ **Водили су ме не малобројни млади племићи, свечано опремљени, отуда послати да ми укажу почаст - како је обичај. Читава церемонија и пролазак беху врло елегантни, са пуно уважавања и кићености, показујући и обзнањујући становништву долазак племенитог посланства највећег господара...** **И сам краљ се веома био накитио и читаво тело празнично оденуо, претрпавши се драгим камењем, бисерјем и нарочито златом - колико је год могао. Цео двор бљештао је од свилених и златом везених тканина. Изабраници који су били око њега били су опремљени и дотерани врло необично и гиздавије него што је то било раније и читав овај, што би се рекло, приказ бехе по угледу на царску и, колико је могуће било, ромејску племенитост.** **Ипак се, у ствари, на такав начин пешак надметао са лидијском двоколицом**³⁷ - како каже изрека.³⁷ Јасно је да Метохит, горди византијски достојанственик, жели да прикаже српског краља као скоројевића који сјајем и раскоши жели да се надмеће са цариградским двором, али је то безуспешно, као што ни пешак не може да се трка са у антици чувеним лидијским коњима упрегнутим у двоколице.

Метохитово сведочанство несумњиво открива још једну Милутинову карактерну особину, али оно се у нашој историографији пореди са податком кога је изнео Георгије Пахимер у вези са још једним византијским посланством које је између 1267. и 1269. дошло на двор краља Уроша ради преговора о склапању брака

³⁴ Издање Ј. Шафарик, *Гласник ДСС 11* (1859), стр. 65.

³⁵ О побуну Стефановој против оца видети у *Историја српског народа, том I*, стр. 462-465 (С. Ђирковић). О почетку владавине Стефана Дечанског и сукобу са браћом видети наведено дело, стр. 496-498 (С. Ђирковић). Изгледа да ослепљивање Дечанског није било потпуно и да је краљ све време ипак могао да види. У већ цитираној аренги Дечанске хрисовуље између осталог стоји: **Благи Бог... свестан љубави и правде мога срца према моме родитељу, показа према мени велико своје милосрђе вративши ми светлост мојих очију** (издање Ивић - Грковић, стр. 304).

³⁶ Византијски писци користе често израз **архонт**, који води порекло још из старе Атине, да би означили стране владаре.

³⁷ *Византијски извори, том VI*, стр. 112-114, превод И. Ђурића.

између византијске принцезе Ане, кћери цара Михајла VIII Палеолога, и тада још нежењеног принца Милутина.³⁸ Долазак сјајног византијског посланства и приказ на двору, Пахимер овако описује: Дошавши, они тамо не само да не видеше ништа достојно свите и одговарајуће [краљевске] власти, него се Урош, гледајући њихову пратњу и послугу, а нарочито евнухе, питао шта би они требало да буду. А кад је чуо од њих да је такав царски ред и да принцези следи таква пратња, он негодујући рече: "Е, е, шта је то? Нама није уобичајено такво понашање." И то рекавши, одмах показа једну младу жену, сиромашно одевену и предењу посвећену. Тако се ми, рече показујући руком, односимо према младима.³⁹ И све је код њих било припросто и сиромашно, као да животаре о зверињу [од лова] и крадући.⁴⁰ Упоредимо ли описе ова два посланства, које дели период од око три деценије, можемо закључити да се српски двор за релативно кратко време јако променио и обогатио.

*Srđan Šarčić, Ph. D., Full Professor
Law Faculty of Novi Sad*

STEFAN UROŠ MILUTIN - THE "SAINTED KING" OR DWELLER OF DANTE'S "HELL"

Abstract

It is very well known that Dante, among numerous historical personalities, his contemporaries, mentioned Serbian King Milutin as well, reproaching him for money forgery and therefore considered him as a merit to be in the Hell. On the other hand Serbian Orthodox Church proclaimed King Milutin, its great protector and donor, to be the saint. The author of this paper is trying to clear up some facts of King Milutin's biography, proceeding from these two opposite standpoints.

As Dante did not mention King Milutin by name, but by the following wording *quel di Rascia*, it might be possible that the great poet meant to reflect on King Dragutin, who ruled over Serbia together with his brother Milutin in the period 1282-1316. But nowadays, the majority of historians do not accept this opinion. It is determined, by comprehensive analyses, that the verses *che male a visto il conia di Vinegia*, do not refer to money forgery in the modern meaning, but to the reduction of the quantity of silver in serbian coins, wich caused the monetary dispute between Serbia and Venice.

³⁸ У то време Ана је имала око 12 година, док је Милутину могло бити између 14 и 16 година.

³⁹ Млада жена која је сиромашно одевена седела и плела је ван сваке сумње мађарска принцеза Каталин, снаја краља Уроша и супруга будућег краља Драгутина, о којој је већ било речи.

⁴⁰ *Византијски извори, том VI*, стр. 26-27, превод Лј. Максимовића.

Although King Milutin undoubtedly contributed a lot to the development of mediaeval Serbia, there are certain elements in his biography that are not attributes of saintly way of life: 1) He got married four times surely, and possibly five times, which was against the canons of the Orthodox Church that permit three consecutive marriages; 2) He was at war with his brother for more than 10 years, struggling for the power; 3) He ordered his son Stefan Dečanski, who rebelled against him, to be blinded; 4) He liked very much splendour, jewels and to dress himself luxuriously.

*Dr Srđan Šarkić, professeur titulaire
Faculté de droit de Novi Sad*

STEFAN UROŠ MILUTIN- ” LE ROI SAINT ” OU BIEN L’HABITANT DE L’ ” ENFER ” DE DANTE

R é s u m é

Ceux qui connaissent l’œuvre de Dante savent sûrement que, parmi les nombreux personnages historiques, le grand poète a aussi mentionné, à ses contemporains, le roi serbe, Milutin. L’interprétation habituelle veut que Dante ait reproché à Milutin d’avoir falsifié de l’argent, ce dernier aurait donc mérité de se trouver en enfer. Or l’Église orthodoxe serbe a consacré le roi Milutin, grand protecteur, patron de nombreux monastères. L’auteur de ces lignes se propose d’éclaircir quelques faits dans la biographie du roi Milutin, en rapport avec ces contradictions.

Étant donné le fait que Dante n’a pas mentionné le nom du roi Milutin, il a seulement dit *quel di Rascia* (celui de Raška), et il est probable qu’il ait eu en pensée de critiquer le roi Dragutin, qui a aussi régné sur la Serbie, avec son frère, de 1282 à 1316. Aujourd’hui encore, la majorité des historiens n’accepte pas cette opinion. Une analyse minutieuse montre que les vers *che male a visto il conio di Venigia*, ne se rapportent pas à la falsification de monnaie dans le sens actuel du mot, mais seulement à une diminution de la quantité d’argent dans la manufacture de la monnaie serbe, ce qui a provoqué un litige monétaire entre la Serbie et Venise.

D’autre part, même si on reconnaît u roi Milutin de grands mérites quant au développement de la Serie du Moyen-Âge, il faut avouer que des éléments de sa biographie ne correspondent pas à une vie de saint. Les faits suivants par exemple : le roi serbe s’est marié, quatre fois, peut-être même cinq, ce qui est contraire aux canons de l’Église orthodoxe, d’après ces canons trois mariages sont permis alors que le quatrième est défendu; il a fait guerre plus de dix ans à son frère Dragutin pour gagner le trône, il a donné l’ordre d’aveugler son fils Stefan Dečanski, qui s’était révolté contre son père; enfin, d’après les témoignages des écrivains byzantins il aimait le luxe et l’habit somptueux.